

„PREMODERN LÉNY VAGYOK”

*Horkay Hörcher Ferenc londoni beszélgetése Roger Scruton angol filozófussal
esztétikáról, politikai filozófiáról és lapalapításról**

Roger Scruton (1944) angol politikai filozófus és esztéta (Birkbeck College, London, 1971–1992, Boston University, USA, 1992–1995) a kortárs brit konzervatív gondolkodás egyik meghatározó alakja. Éles hangú és filozófiailag megalapozott politikai vitairatok szerzője, aki nemcsak a posztmodern nyugati kultúrával és művészettel szemben fogalmazza meg radikális kritikáját, hanem részt vett a baloldali diktatúrák elleni földalatti mozgalomban is, és a szeptember 11-e után kialakult globális renddel kapcsolatban is állást foglalt. Ma visszavonultan él wiltshire-i birtokán családjával, illetve vendégkutató és előadó az USA-ban (Institute for the Psychological Sciences in Arlington, Virginia, illetve Princeton University).

Magyarul megjelent munkái: *Mi a konzervativizmus?* (1995), *A konzervativizmus jelentése* (2002), *Anglia, egy eltűnő ideál* (2004), *A nemzetek szükségességéről* (2005).

– *Egy filozófushoz közelítve először is neveltetésére, családi körülményeire szokás rákérdezni... Hogyan jellemezné neveltetését?*

– Azt hiszem, katasztrofális volt. Normális, alsó középosztálybeli családba születtem, sikerült bekerülnöm a gimnáziumba, ami nagyon fontos volt azokban az időkben, és a tudomány felé terelgettek...

– *Ez egybeesett az érdeklődésével?*

– Érdekel az, hogyan lehet bombát előállítani, ahogy minden, velem egykorú gyereket érdekelt a hasonló kérdések. Ennek megfelelően egész jól megismertem a kémiát, a fizikát és a matematikát, így Cambridge-be mentem kémia–fizika szakra. De egyetemista koromra felfedeztem, hogy igazából az irodalom, a zene és az eszmék érdekelnék. Ezért aztán hamar a filozófiára váltottam.

– *De ha a művészetek érdekelték, miért filozófiát kezdett tanulni?*

– Odamentem a személyes fejlődésemért felelős tanárhoz, és elmagyaráztam neki: Figyeljen ide, én nem akarok a természettudományokkal foglalkozni, olyasmit szeretnék tanulni, ami kiműveli az agyamat és az érzékenységemet is, és hasonló nagyzó kifejezéseket használtam. Erre azt mondta: Tanulhat angol

* E beszélgetés másik fele a *Heti Válasz* című hetilapban jelent meg.

irodalmat, de azokat a könyveket, amelyekkel ott foglalkoznak, úgyis el fogja olvasni. Nincs előképzettsége, hogy nyelveket tanuljon, a történelemmel foglalkozni csak pusztán időöltés, úgyhogy nem tudom, mit is kíván tenni. Erre azt feleltem, ebben az esetben filozófiát fogok hallgatni. Erre ő azt válaszolta: Hibát követ el, de joga van hozzá.

– *Amikor elkezdett filozófiát tanulni Cambridge-ben, talált-e olyan professzorokat, akik hatással lehettek önre? Vagy mi befolyásolta érdeklődését?*

– Ez érdekes kérdés. A College egy A. C. Ewing nevű filozófust nevezett ki szakmai fejlődésem ellenőrzésére. Ő Kant *A tiszta ész kritikájához* írt rövid bevezetőjéről ismert, ami a brit idealizmus tipikus, megbízható megnyilvánulása volt. Nagyon száraz, ijesztő, kicsit már szenilitásba hajló ember volt. Nagyon kiábrándított. Azt hittem, tényleg hibát követtem el. De akkor találkoztam egy másik diákkal, aki szintén filozófiát hallgatott az én kollégiumomban. Ő volt Malcolm Budd, aki jó barátom lett, és elhatároztuk, hogy egymást fogjuk tanítani. Együtt jártunk az előadásokra, és felfedeztünk néhány csakugyan érdekes előadást. Különösképp fontosnak találtuk Jonathan Bennettét, aki egy kicsit primitív, de nagyon erőteljes elme volt, s természetesen a kanti *A tiszta ész kritikájáról* adott elő. Ez inspiráló volt. Akkoriban egyébként Cambridge filozófiailag nem volt túl érdekes, nem volt ott olyan figura, aki meghatározó befolyással lehetett volna. De még érzékelhető volt a Wittgenstein által vetett árnykép. Ott voltak még azok, akik közvetlenül megtapasztalták Wittgenstein jelenlétének csodáját. Legtöbbjük persze megpróbált ezzel szembeszállni. Tanítványai, mint például Elizabeth Anscombe, Oxfordba mentek. Tehát a tanítványok nem voltak már Cambridge-ben, de még érezni lehetett, hogy ez a nagy dolog megtörtént. Természetes volt hát, hogy elkezdjem olvasni Wittgensteint, és nagy hatással volt rám a *Filozófiai vizsgálódások*. Úgy tűnt számomra, birtokában van annak a titoknak, ami az a priori tudás által irányított filozófiakutatást összebékíti azzal a tudományos világszemlélettel, amelyet addigra már megszereztem.

– *Ebben szerepe volt annak, hogy Wittgenstein hasonló háttérrel rendelkezett mérnökként?*

– Igen.

– *Különös, hogy eddig olyan kontinentális szerzőket említett, mint Kant és Wittgenstein. Ez nem tipikus a brit filozófiában.*

– Cambridge-ben akkoriban nagyon szigorú módon tanították a filozófiát. Nem is filozófiának nevezték, hanem morális tudománynak (*Moral Science*). Ennek része volt az empirikus pszichológia, az etika, a logika, a tudományódszertan és egyebek. Vagyis az eszmék elvont formáit tanulmányoztuk. Filozófiatörténetet nem tanultunk addig, amíg harmadévesek nem lettünk. Olvastunk valamit Descartes-tól, Hume-tól, de lényegében a filozófiát autonóm, független vizsgál-

lódási módként állították elénk, olyanként, mint a matematika. Azt kellett megtanulnod, hogy mi a helyes megoldása egy-egy problémának.

– *Vagyis tudományként kezelték?*

– Igen. Ez ellen bizonyos fokig lázadoztam, mert érdeklődésem az esztétika felé vonzott. Szerettem volna esztétikát tanulni, de az analitikus esztétika meglehetősen unalmas.

– *És melyek voltak azok a legfontosabb filozófiai témák, melyek érdekelték? Ezek szerint elsősorban a művészetfilozófia vonzotta?*

– Nagyon érdekelt a kriticismus, és a kritikai érvelés logikai alapja. Mit jelent egy műalkotás értelmezése és értékelése? Vannak-e elvek és követhető módszerek? Ez mindig érdekelt: például a zene jelentésével kapcsolatban – mit találunk, egyáltalán mit keresünk a zenében. De egyetemi hallgatóként leginkább az elmefilozófia érdekelt, például Wittgenstein privátnyelv-érve. Azt reméltem, olyan kérdésekre találhatok választ ily módon, hogy milyen lények vagyunk és hasonlóak. Ez az érdeklődés velem maradt később is.

– *Végül is hogyan hozta meg a döntést, hogy életét a filozófiával való foglalatossággal kívánja tölteni? Élethosszig tartó elköteleződés volt ez, vagy csak élete egy szakaszára jellemző?*

– Miután első diplomámat megszereztem, elhagytam az egyetemet. A Bordeaux-i Egyetem egyik részlegében kaptam állást a Pireneusokban, ahol angol és amerikai irodalmat és nyelvet tanítottam, ami nagyon érdekesnek tűnt. Aztán egy éven át gondolkodtam és utazgattam, s két év elteltével rájöttem, hogy háttérbe szorítottam a szellemi fejlődésemet, ezért elhatároztam, hogy visszatérek. Témámul az esztétikai kutatást választottam, mert azt reméltem, ez összebékíti irodalmi és filozófiai érdeklődésemet. Vagyis elköteleztem magam az akadémiai karrier mellett, s az egyetemi szférában maradtam a kilencvenes évek elejéig.

– *Teljesen önálló döntés volt, vagy segített benne valaki?*

– Saját döntésem volt, de posztgraduális tanulmányaim során sok érdekes emberrel találkoztam. Már ismertem Michael Tannert, aki talán külföldön kevésbé népszerű, de nagyon jó és Cambridge-ben tekintélyes tanár volt, és aztán találkoztam John Caseyvel, aki az angol tanszéken dolgozott, de esztétikai kérdések is foglalkoztatták. E nevek talán kevésbé ismertek Cambridge-en kívül, de akkoriban nagyon aktívak voltak, és ők sok tekintetben támogatást jelentettek nekem. Aztán Elizabeth Anscombe is megérkezett, és én éltem a lehetőséggel, és nála is tanultam.

– *Gondolom, ő is hatással lehetett Önre.*

– Valóban, de ő nagyon különös fajta személyiség volt. Addigra már a Peterhouse College-ban tag (*fellow*) voltam, és szerinte én már nem szorultam oktatásra. De aztán meggyőztem, és ő azt mondta: Rendben van, adok önnek

személyes órákat, feltéve, ha biztosítja az ehhez szükséges bort és szivarokat. Így hát amikor jött órát tartani, előkészítettem a vörösbort és a szivarokat, ő leült, és ivott és szivarozott, és oktatott.

– *Ez aztán az eszmecsere.*

– Igen különös eszmecsere volt. Sokszor ült például hosszú, néma csendben. Valami nagyon izgatott, és megfogalmaztam egy kérdést, nem tudva, vajon balgaságot kérdezek-e vagy sem. Ő meg tenyerébe ejtette a fejét, azzal a mesterkéeltséggel, amit Wittgensteintől lesett el, és csak ült ott, gyakran akár öt percen át is, némán, én meg a plafont néztem, azon tünődve, hogy vajon történik-e valami vagy sem.

– *Csakugyan különös tanítási módszerek ezek. Mindenesetre Ön filozófiai pályafutása során többször is visszatért az esztétikai témákhoz. Ma is fontosnak tartja a zenéről vagy az építészetéről írt könyveit?*

– Ha egyáltalán bármiben is hozzá tudtam járulni a filozófiához, akkor az az esztétika szférájában történhetett. Még mind a mai napig nem foglaltam össze saját, e tárgyra vonatkozó felfogásomat. De nagyon hamarosan szeretnék írni egy könyvet az esztétikáról, mely művészetfilozófiámat – beleértve az esztétika egész területét – összefoglalná. Mindig is az volt a meggyőződésem, hogy csak akkor tudsz érvényeset mondani a művészetéről, a zenéről vagy az építészetéről, ha összekapcsolod a hétköznapi élet esztétikájával. Egyetértek Kanttal, hogy az esztétikai ítélet nem csupán elszigetelt funkciója az emberi értelemnek, amivel van, aki rendelkezik, s van, aki pedig nem. Ellenkezőleg, úgy gondolom, átítatja a racionális lény tapasztalatát, és először ebben az általánosságában kell megérteni, mielőtt az irodalom elméletéhez vagy a zene elemzéséhez fordulnánk.

– *Úgy gondolja, hogy Kant még ahhoz a felfogáshoz kapcsolódik, amely nem választja el a morálist a széptől?*

– Persze, természetesen megkülönbözteti a kettőt, a gyakorlati észt az esztétikai ítélettől, a jót a széptől. De csak egy nagyon elvont szinten különbözteti meg ezeket, és ez a probléma. És nagyon kevés nála a konkrét esztétikai gondolat, ez *Az ítélőerő kritikájának* nagy gyengesége. Semmit nem visz igazán végig, addig a pontig, amikor megláthatnád, hogy mit is mond pontosan egy-egy döntéssel kapcsolatban, amivel az olvasó is szembesülhet. És ha van valami erőssége az én esztétikai írásaimnak, akkor az épp az, hogy gondolataim készségesen összekapcsolódnak olyan példákkal, melyek egyes műalkotásokban testet öltenek.

– *A filozófia gyakorlati kérdésekkel való kapcsolata még világosabban kiütközik olyan írásaiból, melyek közéleti témájúak. Hogy látja a kapcsolatot az absztrakt gondolkodást feltételező filozofálása és közéleti fellépései között, melyek a debattőr érényeit teszik szükségessé? Mit gondol a filozófusnak a közéletre gyakorolt hatásáról?*

– Nem mindig érdekelt a politika. Valójában 1968 fordította figyelmemet a politika felé. Párizsban ekkor ébredtem rá, hogy majd mindent másként gondolok, mint a körülöttem lévők. Ekkor voltam kénytelen magamra vállalni a másik oldal szerepét, amit akkor „a burzsoá reakció” pozíciójának neveztek. Az évek során a burzsoá reakció valóságos szóvivőjévé váltam, mert az embereket érdekelte, hogy mit gondolnak a másik oldalon, és mindig kérdezgettek, hogy én mit gondolok erről vagy arról. Úgyhogy engem az emberek végül is úgy ismertek meg, mint azt, aki olyasmit gondol, ami nyilvánvalóan lehetetlen. Valójában én csak azt gondoltam, amit tilos volt gondolni ezekről a dolgokról.

– *Vagyis az ellentmondás vágya vezette ebbe az irányba?*

– Nem, természetesen más okok is belejátszottak ebbe. Találkoztam Cambridge-ben olyan emberekkel, akikkel megvitattuk az eseményeket, és...

– *Hogy látja, hivatásához kapcsolódó tevékenységének része volt mindez, vagy csak mint polgár cselekedett?*

– Mindig is nagy hatással volt rám a francia, és tágabban a kontinentális filozófiai hagyomány, ahogy azt például Sartre testesítette meg. E hagyományban az intellektuális élet egyrészt a filozófiában nyilvánul meg, másrészt irodalomban, regényekben, költeményekben, és megint másfelől olyan tevékenységekben, kampányokban, melyek révén meghatározott kérdéseket terjesztenek a közvélemény elé, anélkül, hogy a vita színvonalából engednének. És bár nem értettem egyet Sarte egyetlen gondolatával sem, egyetlen témakörben sem, ennek ellenére példaként szolgált számomra, mint olyasvalaki, akinek gondolkodása kiterjedt és hatással volt nemcsak a politikára, de olyan dolgok megértésére is, mint amilyen az emberi szexualitás vagy az egyén sorsa egy hit nélküli korban. Ezek a kérdések nemcsak az értelmiségiek és a filozófusok számára relevánsak, hanem minden egyes ember számára. Ezért érdekelt az, hogyan tudom kifejezni elképzeléseimet ilyen kérdésekről is. Soha nem gondoltam, hogy ez az akadémiai élet része, ez bizonyos...

– *Vagyis a szélesebb nyilvánosság számára írt?*

– Igen, hiszen általában azért írtam, mert valaki megkért, hogy írjak egy-egy adott témáról. Akkor „jöttem ki”, ahogy ma mondani szokás, amikor a Penguin kérésére megírtam, szerintem mi a konzervativizmus jelentése. A hetvenes évek végén írtam *A konzervativizmus jelentése* című könyvemet, amikor még Labour-kormányunk volt, és én papírra vettem ezzel kapcsolatos gondolataimat, melyek sokkolóak voltak sok ember számára. De ezt soha nem tartottam az akadémiai élet szerves részének, és ha egészen őszinte lehetek, a politikatudományra, szociológiára és mindazon gondolkodási területekre, amelyek ezekkel határosak, mindig

ügy tekintetem, mint áltudományokra. Nem hiszem, hogy az egyetemeken szükség lenne politikatudományi vagy szociológiai tanszékekre.

– *Hogy lehetne akkor e diszciplínákra tanítani a hallgatókat, vagy ilyesmire egyáltalán nincs is szükség?*

– Nem lenne szabad...

– *A gyakorlatban kell ezeket elsajátítani?*

– Nekünk Angliában vannak politikatudományi tanszékeink, de ezek tisztán ideológiagyártó gépek, mint ahogy az Önök országában is voltak ideológiai gyárak, mielőtt a gazfickókat el nem kergették.

– *Ezek szerint Ön úgy látja, a politikusoknak nincs szükségük nevelésre, vagy csak azt mondja, hogy nevelésük inkább általános kulturális természetű legyen...?*

– Természetesen szükségük van nevelésre. El kell olvasniuk Thuküdidészt, Platónt, Vergiliust. Olyasmit, ami elméjüket kitérít. Nem szükséges statisztikai analízist tanulmányozniuk arról, hogy mennyi gabonát importáltunk Észak-Írországra az 1890-es években.

– *Ilyesmiről csak a szakértőknek kell tudniuk?*

– Hát persze a politikusok is tudomást szerezhettek ilyesmiről, de csak ha már rendelkeznek azzal a kultúrával, amelynek segítségével értelmet tudnak tulajdonítani az efféle információnak. A politikatudomány arra tanítja a hallgatókat, hogy már akkor formáljanak véleményt, amikor még nem rendelkeznek azokkal az eszmékkel, amelyek e véleményeknek jelentést kölcsönöznek.

– *Ez meglehetősen éles kritikája a fennálló akadémiai rendszernek... Mit gondol Ön, létezik-e olyan kategória, hogy konzervatív filozófus, vagy csak filozófusok vannak, akiknek ilyenek vagy olyanok az eszméik?*

– Vannak olyan filozófusok, akik éppenséggel konzervatívok, és én egy vagyok ezek közül. Amit professzionális filozófusként írok, például valamely esztétikai kérdéstről, annak is van egy konzervatív szála...

– *És ez egyben azt is jelenti, hogy azok, akik egyetértenek majd a filozófiai álláspontjával, maguk is konzervatívok?*

– Nem. Engem magamat is sok tekintetben befolyásoltak a marxista hagyományhoz tartozó gondolkodók, például az ifjú hegelianusok, és számos olyan eszme foglalkoztat, melyek hasonló hatást fejtettek ki a baloldalon is. Azt gondolom, sok kérdésben szóba kell állni a baloldallal, Ami szorosabban az esztétika témáját illeti, az a véleményem, hogy mi konzervatívok objektívabbak és távolságtartóbbak tudunk maradni a művészet világa vonatkozásában, mint a baloldali filozófusok...

– *Miért?*

– Mert a baloldaliak minden kérdést alárendelnének nagy harcuknak. Jól látható ez például Adornónál, aki tipikus példája annak, hogyan lehet rosszul csi-

nálni az esztétikát. Elméjét megmérgezte a marxista fecsegés, pedig egyébként nagyon érzékenyen képes megérteni a művészet, és különösen a zene jelenségeit. Csak ez a marxista méreg megakadályozza, hogy kellő távolságról tudja szemlélni a zenét...

– *És miként válaszolna egy olyan kritikára, mely szerint az Ön érzékeny gondolkodását viszont a konzervatív eszmék mérgezték meg?*

– Azt mondanám, hogy ezt bizonyítani kell.

– *És ha bebizonyítaná?*

– Erre azt mondanám, hogy természetesen befolyásolnak ezek, de nem mérgezik meg a gondolkodásomat. Hiszen ez utóbbi esetben az igazság helyett hamis irányban tévelyegnék.

– *Ezek szerint az ideológiák nem egy szinten állnak?*

– Ez az, amit a baloldaliak folyamatosan gondolnak. Ha nem vagy egy közülünk, akkor egy vagy közülük. Ha nem osztod a mi ideológiánkat, akkor biztos van egy másik ideológiád. Mi konzervatívok azt mondjuk, hatalmas különbség van azok között, akiknek van ideológiájuk, és azok között, akiknek nincs. Nekünk nincs ideológiánk. Ez azt jelenti, hogy a mi elménket nem befolyásolja az az igény, hogy bebizonyítsunk valamely előre meghatározott politikai eszményt.

– *És ez maga nem ideológia?*

– Ha azt állítjuk, hogy az a tétel, mely szerint nincs ideológiánk, maga is egy ideológia, akkor ez azt jelenti, hogy mindenkinek logikai szükségszerűséggel kell birtokolnia valamilyen ideológiát.

– *És ez nem igaz a modernitás körülményei között?*

– Talán igen, de ez a modernitás problémája. Én nem tartozom a modernitáshoz. A napnál világosabb, hogy én egy premodern lény vagyok.

– *Akkor viszont eszméi sem a modernitáséi?*

– Eszmém az emberiségéi. A modernitás az emberiség egyik hibája.

– *Akkor az eszméi idejétmúltak?*

– Nem, inkább arra várnak, hogy eljőjön az idejük.

– *Amiért azért Ön is sokat tesz. Mi vezette például a nyolcvanas évek meghatározó konzervatív orgánuma, a Salisbury Review megalapításának gondolatára?*

– Amikor Londonban a Birkbeck Kollégiumba kerültem, arra kellett ráébrednem, én vagyok az egyetlen olyan tanár, aki konzervatív érzelmekkel rendelkezik. Amikor benéztem a könyvtár politikatudományi szekciójába, s konzervatív periodikákat és könyveket kerestem, nem találtam ilyesmit. Az egyik eldugott sarokban rátaláltam Hayekre, de a gyűjtemény túlnyomó részét Althusser és hasonló bővli tette ki. Különösképp szembeötlő volt ez a folyóirat-gyűjteményben, ahol százával talált az ember olyan kiadványokat, mint a

New Left Review vagy a Radical Philosophy, balos, marxista és újmarxista propagandaanyagokat, melyeket akadémiailag tökéletesen elfogadhatónak tekintettek. Talán ez a benyomásom is hozzájárult, hogy később, 1982-ben több barátommal megalapítottuk a Salisbury Review-t, melynek az volt a célja, hogy a konzervatív hagyomány elfeledett részeit újból a közönség kezébe adjuk, és másfelől hogy a nyilvános vitákba beszálljunk. E kiadványt kitiltották a kollégiumom könyvtárából és az egyetemről is, és egyetlen egyetem politikatudományi könyvtára nem mert előfizetni rá.

– *Milyen érveléssel cenzúrázták a lapot?*

– A szokásos érvekkel: hogy xenofób, rasszista és hasonló érvekkel. Hiszen bárki, aki valamilyen jól megalapozott konzervatív alapállást védelmez, hasonló tojásdobálásban részesül a baloldal részéről.

– *Ehhez képest mégis meglehetősen sikert aratott. Vagy ez csak idővel derült ki?*

– Nagyon gyorsan összegyűlt elegendő előfizető ahhoz, hogy biztosítsuk a túlélést. Soha nem váltunk képessé arra, hogy munkatársainkat megfizessük – húsz éven át dolgoztam a lapnál, anélkül, hogy bármilyen anyagi díjazásban részesültem volna.

– *És azt állítja, nem volt semmilyen intellektuális hatása?*

– Nem, épp ellenkezőleg. Nagyon is mérhető hatása volt, mert az emberek „kijöttek”, és elkezdtek publikálni nálunk. Nagyon sok embert temetett be az értéktelen selejt az akadémiai intézmények világában, akik most előmerészkedtek, lerázták magukról a rájuk ülepedett port, és elkezdtek cikkeket publikálni nálunk. De sokszor előfordult, hogy a kezdeti irományok túlságosan is első dühből születtek, és ezért nem is tudtuk őket leközölni, hanem meg kellett kérnünk szerzőiket, hogy egy kicsit fésültebb, civilizáltabb tónusban írják át a szövegeket. De sok embert fedeztünk fel, és ha ma végignéznünk a lap szerzőin, sok jeles egyetemi embert találunk köztük.

– *És magát a lapot is elfogadták mára az akadémia világában?*

– Ó nem, még mindig úgy tekintenek rá, mint valami képtelenségre.